

EVROPSKÝ ROZMĚR SPOLEČENSKÝCH TENDENCÍ SOUČASNOSTI ANEB JAKÁ JE EVROPA A JAKÝ JE SVĚT? – GEOPOLITICKÝ POHLED*

MICHAEL ROMANCOV**

ÚVOD

Maximální ambicí na poli společenskovědního bádání je predikce budoucího vývoje. V případě těch disciplín, které se zabývají globálním celkem, – příkladem mohou být mezinárodní (politická) ekonomie nebo mezinárodní vztahy – pak ambice nemůže směřovat k ničemu jinému, než ke snaze načrtnout obrysy budoucího světového (ne)řádu. Až dosud platilo, že zásadní změny nastavení systému mezinárodních vztahů byly spojeny s ukončením vojenského konfliktu, jehož průběh „přirozeně“ dal odpověď na otázku, kdo (ne)bude tvůrcem nových pravidel. Zdá se, že tentokrát je situace odlišná. Systém mezinárodních vztahů se mění, aniž by zásadní fyzická konfrontace proběhla. Odpověď na otázku, kdo a proč se na tvorbě obrysů nového nastavení (ne)bude podílet, je tak nesrovnatelně komplikovanější.

Evropská unie, jejímiž jsme členy, je důležitou součástí současného uspořádání a má (musí mít) ambici ovlivňovat obrysy uspořádání nového. Do této debaty přispívá způsobem, jenž je unikátní, což je způsobeno třemi propojenými faktory. Zaprvé je Evropská unie jedním z nejdůležitějších ekonomických center světa. Zadruhé je zcela specifickou politickou entitou a proto i specifickým aktérem na poli mezinárodních vztahů. Zatřetí je tvořena státy, jejichž historická paměť je neuvěřitelně bohatá na úspěšné zavádění nových organizačně-správních modelů správy věcí veřejných. Hlas EU je proto přirozeně silný, ale na rozdíl od minulosti v dnešním světě vidíme zcela jinou koncentraci kapacit, jimiž každý návrh aspirující na akceptaci v mezinárodní aréně musí být podepřen. Obáváme se, že tato skutečnost není v dnešní Unii dostatečně reflektována a zároveň jsme přesvědčeni, že stojíme na prahu periody, kdy se existující rozdíly budou stále rychleji zvětšovat, a to v neprospěch EU.

Chceme se proto pokusit zmapovat současnou situaci a načrtnout trajektorii budoucího vývoje tak, aby bylo vidět, kde se měnící se nastavení světového systému může

* Tento text vznikl v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově (PRVOUK), P17 „Vědy o společnosti, politice a médiích ve výzvách doby“, řešeném na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.

** Autor působí jako odborný asistent na katedře politologie Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.

dotknout evropské pozice a jak jí to může ovlivnit. Náš pokus bude proveden prostřednictvím geopolitické analýzy. Pro účel tohoto textu budeme geopolitiku považovat za specifickou analytickou metodu, jejímž cílem je podat co nejplastičtější obraz prostoro-
vého rozložení síly/moci v rámci existujícího nastavení systému mezinárodních vztahů. Tato zkoumání budeme konat v intencích tzv. realistického přístupu k mezinárodním vztahům, jenž rozhodující pozornost soustřeďuje na stát(y) a jejich moc, přičemž rozhodující mocenské atributy mají materiální charakter.¹

1. JAK SE EVROPA STALA TÍM, ČÍM JE

Navzdory tomu, že dlouhodobě projevujeme tendenci život přehledně strukturovat do logických časových celků, je evidentní, že se zásadní události života jednotlivců i společností takovému rozdělení vzpírají. Například v minulém století si historici zvykli hovořit o tzv. „dlouhém“ 19. století, aby jej odlišili od „krátkého“ a na první pohled nezajímavého 20. století, v němž se vše podstatné – díky tzv. studené válce, jevílo být dávno rozhodnuté a předem dané. Pád berlínské zdi však odstartoval cosi, co se zcela vzpíralo jakékoli zkušenosti a logice, neboť vnitřní zhroucení světové supervelmoci nemělo žádný precedent.

Studená válka představovala od let 1947/1948, kdy začala, až po období 1989/1991, kdy skončila, zásadní bezpečnostní výzvu pro všechny evropské státy. Ze šestice zemí, které na počátku 50. let začaly budovat konstrukci sjednocené Evropy, měla pouze Francie výrazně širší, v zásadě globální, zkušenost, roli a ambice. Británie – poražený vítěz II. světové války, se – mimo jiné i kvůli své doznívající globální roli, tohoto projektu z počátku odmítala zúčastnit, a když se na počátku 70. let přidala, stalo se tak již ve zcela změněné atmosféře. Obě tradiční západoevropské mocnosti již v tu dobu byly smířeny se ztrátou svého někdejšího globálního vlivu, k čemuž sice každá z nich dospěla jinak, ale výsledek byl totožný. Těžištěm jejich ekonomických i vojensko-bezpečnostních aktivit se stala Evropa a vše nasvědčovalo tomu, že jím i zůstane. Z faktu, že Evropané „vyklidili“ svět, nejvíce profitovaly Spojené státy, z nichž se stala jedna ze dvou supervelmocí, ale jediná supervelmoc s plnohodnotným a širokospektrálním globálním dosahem. Nejlepším důkazem nerovnoměrného rozdělení rolí v rámci euro-atlantického světa ukáže pohled na strukturu ozbrojených sil, kdy Evropané velmi podstatně přispívali k zadržování SSSR v Evropě, a jejich armády, letectva a námořnictva byly uzpůsobeny právě tomuto – mimořádně důležitému – úkolu, ale kdekoli jinde ve světě byl jejich potenciál vcelku nepatrný. Oproti tomu síly americké byly, samozřejmě i s ohledem na „hemisféricko-oceánskou“ izolaci USA od Evropy i Asie (druhého kolbiště studené války), budovány jako vysoce mobilní, schopné v případě potřeby zásahu tam, kde to bude třeba. Aniž by to v atmosféře americko-sovětské konfrontace – kdy rozhodující díl sovětských silových kapacit byl nakumulován v Evropě – bylo zřetelně vidět, nejdůležitějším globálním výsledkem studené války tak byl vznik americko-centrického světa, jenž byl vytvořen na úkor Evropanů.

¹ Blíže viz: DRULÁK, P.: *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2003.

Život po boku „benevolentního hegemonu“² se Evropanům nesmírně vyplácel v Evropě, kde americká vojenská přítomnost představovala nejdůležitější a neúčinnější zábranu sovětskému expansionismu, a život v jeho stínu byl velice pohodlný i ve světě. Američané, podobně jako předtím například *Otto von Bismarck* ve vztahu k poraženému Rakousku, dokázali nastavit pravidla v „jejich“ světě tak, že podstatný užitek z nového nastavení měla i Evropa, což je dosud nejlépe viditelné na mezinárodních finančních organizacích, a s nimi spojených režimech, jakými jsou například Světová banka či MMF.³

2. KDY EVROPANŮM ZAČAL UJÍŽDĚT VLAK – 9/11, NEBO 9. 11.?

S výhodou možnosti zpětného pohledu se zdá, že zásadní událostí přelomu století/tisíciletí nebylo 11. září (v USA psáno 9/11/2001), ale 9. listopad (v Evropě psáno 9. 11. 1989), kdy padla Berlínská zeď. V té době se Čína – dnes druhá nejsilnější ekonomika světa a pravděpodobný vyzyvatel americké globální moci – po brutálním potlačení protestů na náměstí *Tien-an-men* ocitla v mezinárodní izolaci a jen o „chvilici“ později se v prosinci 1991 dala do pohybu „největší geopolitická katastrofa 20. století“ a SSSR zmizel z povrchu Země. Zatímco se Evropa, náhle se ocitnuvší v „geopolitickém vakuu“, rozhodla věnovat sama sobě, začala v USA intenzivní diskuse o budoucí podobě světa, v níž tehdy nejhlasitěji zněly argumenty *Francise Fukuyamy* a *Samuela Huntingtona*.⁴ Sjednocení Německa v říjnu 1990 odstartovalo pozvolný proces sjednocování Evropy na půdorysu ES/EU, což je – bez sebemenší ironie – komplikovaný a náročný proces, jenž je, stejně jako shora zmíněný kolaps SSSR, zcela bezprecedentní. Dle *Paraga Khanny* si rozšiřování EU, a zejména pak evropský „velký třesk“ v roce 2004, vyžádalo více nákladů než americká válka v Iráku, ale na rozdíl od amerického dobrodružství přineslo pozitivní ovoce v podobě efektivního posunu na východ.⁵

Domníváme se, že období ohraničené zhruba rozpadem tzv. socialistické soustavy (v Evropě) a americkým angažmá v Iráku (kde USA vyhrály válku, ale prohrály mír) je tou periodou, kdy Evropa „zaspala na startu“. Proč? Středobod jejího světa – světa, v němž již po více než čtyři dekády dominovaly USA, se jevil být silný a odhodlaný žádnou změnu (k horšímu) nepřipustit. Asi nejvýrazněji se tato pozice – a bezbřehý optimismus hraničící s naprostou arogancí – odrazil na vzniku ve Washingtonu působícího think-tanku s názvem „*The Project for New American Century*“ (PNAC). Jeho

² Tento termín, respektive tuto představu o vlastní roli ve světě, razila od počátku 90. let minulého století celá řada amerických odborníků i politiků. Například S. P. Huntington tvrdil: „*Svět bez Americké dominance by byl místem, kde by násilí a chaos zásadně převládaly nad demokracií a ekonomickým růstem, než svět, v němž Spojené státy mají výrazně větší vliv, než jakákoli jiná země.*“

³ Vedle kritiky praktické politiky obou institucí je trnem v oku rozvíjejících se zemí, z nichž ty nejdůležitější vytvořily skupinu známou pod zkratkou BRICS, skutečnost, že dle neformální dohody (uzavřené v okamžiku vzniku obou institucí) je šéfem Světové banky vždy Američan a MMF vždy Evropan. Bližší viz např. <http://www.foreignaffairs.com/articles/67885/sebastian-mallaby/can-the-brics-take-the-imf>.

⁴ Huntington na Fukuyamovu knihu „*Konec historie a poslední člověk*“ (1992) reagoval přednáškou (1992), později článkem (1993) a nakonec knihou „*Střet civilizací a změna světového řádu*“ (1996).

⁵ KHANNA, P.: *The Second World. How Emerging Powers are Redefining Global Competition in the Twenty-first Century*. London: Penguin Books, 2008, s. 5.

zakladatelé, neokonzervativci *William Kristol* a *Robert Kagan*, sledovali typicky americkou, neboť velmi sebevědomou a v jistém slova smyslu optimistickou vizi budoucího vývoje světa, když za hlavní cíl aktivit PNAC deklarovali nutnost udržet a posílit roli Spojených států jakožto globálního vůdce, jenž bude šířit a upevňovat své hodnoty a principy, neboť takové vedení a hodnoty jsou prospěšné nejen pro Spojené státy, ale pro celý svět.⁶ Americké představy o „jejich století“ byly krátkodobě posíleny po útocích z 11. září, ale další angažmá v rámci tzv. *Global war on Terror*, zejména pak druhá válka v Zálivu, přinesly obrat.

Z evropského pohledu stojí za zmínku, že již v období, kdy se USA staly cílem teroristického útoku, přišla z Washingtonu překvapivě odmítavá reakce na evropskou spoluúčast. Američané se vyjádřili nediplomaticky, leč zcela srozumitelně: „*The mission determines the coalition.*“ Hlavním důvodem pro odmítnutí byly nedostatečné kapacity na straně Evropanů, dalšími pak nedůvěra v mezinárodní instituce a přesvědčení o vlastních silách a schopnostech.⁷ Když se o dva roky později Bushova administrativa začala připravovat na svržení režimu *Saddáma Huseina*, narazily Spojené státy v Evropě na nečekaně široký a pevný odpor. Tehdy se Washington zcela pragmaticky rozhodl využít/zneužít unikátní povahy evropské konstrukce a rozdělil ji tak, jak potřeboval, na „Evropu starou a novou“.⁸

Nejpozději od tohoto okamžiku „visí ve vzduchu“ nutnost předefinování transatlantických vztahů, která se však nejsilněji diskutuje vždy v okamžiku amerických prezidentských voleb. Řada Evropanů i Američanů se domnívá, že klíčovým prvkem jejich nové podoby musí být uznání faktu, že základním kamenem je hodnotový průnik a vzájemná potřeba. Takto definované společenství se musí cítit společně odpovědné za udržování míru a stability ve světě. Mají-li se partneři dělit o tíhu břemene, musí se dělit i o rozhodování.⁹ Evropanům by jistě nechyběla chuť podílet se na rozhodování, ale pozoruhodně se jim nedostává chuti – ale zejména kapacit – nést společně břemeno. Je ironií, že *Barack Obama*, prezident, který se většině Evropanů tak líbil – neboť jeho rétorika představovala onu žádoucí alternativu vůči *Bushovi*, provedl něco, co povahu transatlantických vztahů může zásadně ovlivnit, a to v neprospěch Evropy – rozhodl o „*US pivot to Asia*“. Hodnoty na obou stranách Atlantiku zůstanou i nadále shodné, ale evropská neschopnost budovat potřebné kapacity, neboť Evropa odmítá vidět to, co je zjevné, způsobí, že náš díl břemene se stane neúnosným, a proto pouto vzájemné potřeby bude atrofovat.

⁶ Webová stránka, na které byly dostupné materiály a „*statement of principles*“ již dnes není k dispozici, ale případní zájemci se mnoho užitečného mohou dozvědět i ze stále existujících stránek ve Wikipedii: http://en.wikipedia.org/wiki/Project_for_the_New_American_Century.

⁷ Viz např.: STEWART, P.: *The Mission Determines the Coalition: The United States and Multilateral Cooperation after 9/11*. In: *Cooperating for Peace and Security: Evolving Institutions and Arrangements in a Context of Changing U.S. Security Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 20–44.

⁸ Autorem tohoto výroku byl tehdejší ministr obrany Donald Rumsfeld, jenž se tak vyjádřil v interview v lednu 2003. Mezi evropskými politiky jeho slova vyvolala velmi pobouřenou reakci. Viz např.: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2687403.stm>.

⁹ Blíže viz např. SMOLAR, A.: *Kerry a Evropa*. *Project Syndicate* [online]. 2004. Dostupné z: <http://www.project-syndicate.org/print/kerry-and-europe/czech>.

3. EVROPA JAKO ÚSPĚŠNÁ POLITICKÁ LABORATOŘ?

Evropané, čerpající z hluboké studnice svého historicko-filozoficko-právního vývoje, začali budovat supranacionální entitu nového typu. Stát vestfálského typu, tržní ekonomika, zastupitelská demokracie, lidská práva a mnoho dalších idejí se zrodilo v Evropě, respektive v euro-atlantickém prostoru, aby následně byly úspěšně exportovány do celého světa. Ekonomická a politická integrace Evropy proto v tomto ohledu představuje jen další z inspirativních a následování hodných kroků. Vynikající francouzský geograf a myslitel *Michel Foucher* k tomu uvádí:

Politická Evropa je jedinou laboratoří multinacionálního systému, který není spojen pouze skrze zboží – Commonwealth –, ale strategií spolupráce v pravém slova smyslu a vůlí po „Commonwill“. Nejpokročilejší zkušenost integrace na světě se neomezuje na volnou výměnu v oblasti obchodu, ale nachází jasnou politickou dimenzi. Je to mocnost spolupráce ve smyslu, kdy smíření národních zájmů přináší účinky síly, jako uvidíme v případě eura. Nikde na světě nevidíme systém sdružující národní státy na smluvním základě smiřujícím národní zájmy. Krátký pohled na Asii naznačuje dostatečně, že v této části světa, připoutané dosud k interakci čisté síly, podobné Evropě 19. století, je křehká rovnováha udržována pouze přítomností mocné ozbrojeného vnějšího arbitra – USA.¹⁰

Za obzvláště výstižná lze považovat slova o „*spolupráci skrze smíření, jež přináší účinky síly*“. Zajisté se nejedná o zcela nový či převratný poznatek, neboť takto formulovaný cíl je již dlouhou dobu přítomen v liberálně-idealistickém přístupu k mezinárodním vztahům, ale spíše o to, že v případě sjednocující se Evropy jde o verifikovatelný fakt. „*Evropané přešli od geopolitiky uzavřených společností – strukturovaných podle antagonistické konfigurace přítel–nepřítel, a tudíž od hry s nulovým součtem – ke geopolitice otevřených společností, poznamenaných vzájemnými vztahy mezi jednotlivými státy a významným místem hry na různých úrovních.*“¹¹

Položme si však otázku, nakolik je v dnešním světě pravděpodobné, že se ostatní členové mezinárodního společenství začnou chovat dle evropského vzoru? Na první pohled se odpověď jeví být pozitivní, neboť úspěšný evropský projekt táhne. Na všech kontinentech bez výjimky jsme svědky vzniku ekonomických, ale i politických integrovaných uskupení. I při velmi povrchním pozorování však záhy zjistíme, že jejich vnitřní koherence je slabší, míra institucionalizace mělčí a pozitivní výsledky ekonomické či politické spolupráce nesrovnatelně skromnější než tomu bylo v počátcích budování sjednocené Evropy. Pravděpodobně nebude náhodné, že nejambicióznější z těchto projektů – Africká unie, byl spuštěn na kontinentě, kde nejviditelněji začíná kolabovat i nejstarší z evropských organizačně-správních projektů, moderní teritoriální, tzv. vestfálský stát.¹²

¹⁰ FOUCHER, M.: *Evropská republika. Historicko-geografický pohled*. Brno: Barrister & Principal, Centrum strategických studií, 2002, s. 125.

¹¹ FOUCHER, M.: citované dílo, s. 50.

¹² Například za rok 2013 se v rámci žebříčku známého jako *Failed states index* do první dvacítky nejhůře fungujících států světa dostalo 15 afrických států, což reprezentuje téměř 30 % všech afrických států! Detaily viz <http://ffp.statesindex.org/rankings-2013-sortable>.

Evropané se domnívají, že naše postavení ve světě je silné, protože jsme nejsilnější světová ekonomika – o něco větší než americká a dvakrát větší než čínská, máme největší podíl na světovém obchodě, a proto jsme globální ekonomická jednička. Řečí čísel tomu tak (zatím) je, ale to co platí dnes, nemusí být pravdou zítra. Je nanejvýš pozitivní, že v Evropě stále sílí hlasy volající po nezbytnosti reform, modernizaci a inovacích, ale otázkou je, zda vzbudí nějakou (a případně jakou) „ozvěnu“, neboť v tomto ohledu již máme velice neblahou zkušenost s tzv. Lisabonskou strategií, díky níž se Unie do roku 2010 měla stát „nejdynamičtější a nejkonkurenceschopnější ekonomikou světa založenou na znalostech, schopnou udržitelného hospodářského růstu, vytvářející více kvalitních pracovních příležitostí a zachovávající sociální soudržnost“.¹³

4. JAK EVROPA SAMA SEBE VIDÍ

Nenaplněná Lisabonská strategie byla v jistém ohledu stejně ambiciózní jako již zmíněný projekt „amerického století“. V březnu 2000, v době, kdy byla zformulována, ji vytvořily evropské elity působící ve světě, v němž neotřesitelně dominovaly USA a jenž se ubíral po zdánlivě zcela stabilní ekonomické trajektorii. Tzv. finanční krize 2007/2008 však uvrhla Spojené státy a Evropskou unii do závažných ekonomických problémů. Unie se dosud plně nevzpamatovala, a i když si USA vedou podstatně lépe, zdá se, že „vítězem“ byly tzv. rozvíjející se státy, hlavně pak země označované chytlavým akronymem BRICS.¹⁴ Všichni členové této skupiny, snad s výjimkou Jihoafrické republiky, nejviditelněji Rusko, ale nejnaléhavěji patrně Brazílie, se začali vymezovat vůči panujícímu nastavení světového (ne)řádu a začali přicházet s vlastními návrhy a iniciativami. Jak v této situaci zněl hlas Evropy, či – vzhledem k její specifické podobě –, jak se v nové situaci vyjadřovali respektovaní členové evropského politického establishmentu?

Například *Carl Bildt* a *Franco Frattini*¹⁵ uvedli:

Globálně Evropa musí prosazovat otevřený, inkluzivní a efektivní systém mezinárodního řízení. Díky své rozsáhlé zkušenosti se sbližováním národních zájmů a hodnot se EU vyvinula ve vzor multilateralismu a v nejmocnějšího normativního aktéra ve všech oblastech správy věcí veřejných... EU je s to plnit významnou úlohu v budování nového systému celosvětové správy. To vyžaduje další rozvoj a prohlubování strategických vztahů s nastupujícími mocnostmi, jako jsou Čína, Indie a Brazílie, a dále s regionálními organizacemi. Právě to Itálie prosazuje během svého současného předsednictví ve skupině G-8. Musíme dnešní nastupující mocnosti integrovat do nového systému globální správy. Ty by ovšem měly projevit ochotu s námi nést břemeno společně.¹⁶

¹³ Detaily viz např. <http://www.euractiv.com/future-eu/lisbon-agenda/article-117510>.

¹⁴ Jedná se o Brazílii, Rusko, Indii, Čínu a Jižní Afriku.

¹⁵ V době, kdy citovaný text vznikl (duben 2009), působili oba autoři ve funkci ministrů zahraničních věcí Švédska a Itálie.

¹⁶ BILDT, C. – FRATTINI, F.: Reaffirming Europe. *Project Syndicate* [online]. 2009. Dostupné z: <http://www.project-syndicate.org/commentary/reaffirming-europe>.

V podobném duchu se vyjádřil i *Javier Solana*, jenž Evropu označil za „globálního lídra v oblasti institucionálních inovací“, což (prý) potřebuje zejména rychle rostoucí svět:

Zbytek světa zažívá bezprecedentní ekonomický růst, ale ruku v ruce s tím rostou další výzvy: zejména položit tomuto růstu pevné základy, které vybudují společnost, jež bude respektovat lidská práva a bude brát ohled na životní prostředí. To je něco, v čem je Evropa daleko přede všemi.¹⁷

Obě uvedená vyjádření nesou několik společných rysů: silné přesvědčení o správnosti evropské „cesty“, vědomí probíhající globální změny s akcentem na Asii a konečně nabídku k intenzivní spolupráci. Klíčové je, zda to stejně vnímá i svět a pokud ne, co s tím (ne)jsme schopni udělat.

Existuje mnoho důvodů, proč se lze domnívat, že svět EU vnímá pozitivně a tedy že bude ochoten hlasu Evropy naslouchat. Optimisté by za takový „důkaz“ například mohli považovat udělení Nobelovy ceny míru EU za rok 2012,¹⁸ což se (až na výjimky) všude na Západě (tedy včetně USA) setkalo s pozitivním ohlasem. Zbytek světa však tuto událost nikterak zásadně neakcentoval a to ani v pozitivním, ani v negativním duchu. Netušíme, proč tomu tak bylo – mír je, alespoň pokud budeme soudit dle převládající rétoriky, všude považován za pozitivní hodnotu/stav. Ponecháme-li stranou pochybný kredit, který cena díky některým svým nositelům získala, spatřujeme možnou odpověď v tom, že si Evropa stále odmítá připustit, jak moc se svět změnil. Abychom tuto změnu mohli náležitě ilustrovat, necháme opět zaznít slova *Javiera Solany*, tentokrát v souvislosti s procesem, jenž je znám jako „*pivot to Asia*“.

Dnes je Asie důležitějším ekonomickým partnerem EU než Severní Amerika a Evropa není v Asii mocensky přítomná. V tom je potenciální zdroj síly EU v Asii. EU se s Asií musí domluvit zejména v těchto oblastech: obchod (a jeho liberalizace) je první a nejdůležitější z nich; jenže veškerý ekonomický progres v Asii zatím nevedl k vytvoření regionálních institucí, které by podporovaly stabilitu, nezbytnou pro růst a prosperitu. Místo toho Asie zůstává rozdělená mnoha teritoriálními konflikty a roste nacionalismus. Regionální integrace a nabídka evropských zkušeností se zvládáním tak heterogenního prostředí je tedy druhou oblastí vzájemných vztahů. Sami však víme, že nám to trvalo několik desetiletí...¹⁹

Solana svůj text, z něž je výše citováno, nazval „*Europe's Smart Asian Pivot*“, přičemž za výhodu/chytrost Evropy považuje její mocenskou nepřítomnost v Asii. Proč je mocenská nepřítomnost, přičemž tento výrok zároveň eufemisticky vyjadřuje fakt, že Evropa v Asii (zejména v její dálněvýchodní a jihovýchodní části) není schopna jakékoli mocenské aktivity, považována za výhodu? Proč je tak zásadní jinakost – ve srovnání s USA, Ruskem, Čínou, Indií ale i Japonskem, Jižní Koreou či Austrálií, vydávána za

¹⁷ SOLANA, J.: A Europe for the World. *Project Syndicate* [online]. 2012. Dostupné z: <http://www.project-syndicate.org/print/europe-s-global-leadership-by-javier-solana>.

¹⁸ Cena byla udělena za prosazování míru, demokracie, usmíření a lidských práv v Evropě.

¹⁹ SOLANA, J.: Europe's Smart Asian Pivot. *Project Syndicate* [online]. 2013. Dostupné z: <http://www.project-syndicate.org/print/the-eu-s-startegic-advantages-in-asia-by-javier-solana>.

výhodu? Již v 90. letech minulého století si výzkumníci, kteří se věnovali postavení EU v Asii, všimli, že její pozice je zvláštní a konstatovali, že jí to přináší jak výhody, tak problémy. *Michael Smith* tehdy EU – v kontrastu ke Spojeným státům, o jejichž roli „superpower“ nemohlo (a stále nemůže) být pochyb, označil Unii za „supermarket“,²⁰ což rozhodně není lichotivé, ale zato mimořádně výstižné označení. Není přeci žádným tajemstvím, že globální pozice EU se odvíjí primárně od velikosti a bohatství jejího spotřebitelského trhu. Ten sice zatím ve světě nemá konkurenci, ale sama Unie připouští, že jeho velikost a naše zatímní prosperita tkví spíše než v budoucnosti v minulosti... Historie nás však učí, že všichni aktéři, kteří se tak silně upnuli na svou zářnou minulost, že kvůli ní ignorovali přítomnost, skončili špatně. Ideálním ilustrativním případem může být Čína dynastie Čching (1644–1911). Tehdy nejlidnatější a nejbohatší stát s největším trhem, se, pod dojmem své zjevné převahy ve všem a nad všemi, obrátil ke světu zády. Probuzení – v podobě zdrcující a zahanbující porážky v tzv. první opiové válce (1839–1842), jehož se tehdejší Číně dostalo z rukou Britů, přišlo příliš pozdě.

ZÁVĚR

Evropské elity si jsou vědomy probíhajících změn, ale máme za to, že jejich reflexe současných procesů nedostatečně odráží jak jejich dynamiku, tak i hloubku. Globální rozměr současné Evropy/Evropské unii dodávají dva faktory. Prvním – objektivně pozorovatelným, je velikost jejího trhu a ekonomiky. Druhým, který s náležitou hrdoostí zdůrazňují evropské elity, je normativní a hodnotový systém, jehož akceptace a adorace však ani zdaleka nejsou tak evidentní, jako tomu je v případě prvním. Obáváme se, že pokud bychom si položili otázku, proč v Evropě/na Západě vzniklé normy jsou akceptovány jinde ve světě, dojdeme nakonec ke zjištění, že jejich rozšíření/přijetí bylo podmíněno/vynuceno fyzickou silou a obdivem/závisť, které vyvolával úspěšný ekonomický model. Jistě není náhodou, že všechny státy, které se rozhodly pro modernizaci – historicky se nabízejí Rusko, Turecko, Siam/Thajsko či Japonsko, se snažily westernizaci (tedy její hodnotový rozměr) minimalizovat na míru nezbytně nutnou.

Obáváme se dále, že vysoce pravděpodobným scénářem vývoje v nejbližší budoucnosti je model inter-polárního světa, který v roce 2009 představil *Giovanni Grevi*, analytik v Paříži působícího think-tanku *European Union Institute for Security Studies*. Inter-polární svět (termín vznikl sloučením slov interdependence a multipolarita) nebude charakterizován pouze větším počtem důležitých hráčů, ale zejména soutěží/soubojem jejich hodnotových světónázorů.²¹ Jak chce EU do budoucna prosazovat své normativní představy v Asii – kam se nejspíše přesune ekonomické i mocenské těžiště budoucího světa, tedy v prostoru, jenž si s Evropou nikterak nezadá, pokud jde o hloubku a stáří filozoficko-státoprávního vývoje, pokud tam zároveň nechce/neumí/nemůže působit jako silový aktér? Dosti ukázkovým příkladem by mohl být evropský pokus o posílení

²⁰ SMITH, M.: The European Union and the Asia-Pacific. In: McGREW, A. – BROOK, C. (eds.): *Asia-Pacific in the New World Order*. London and New York: Routledge, 1998, s. 290.

²¹ Blíže viz GREVI, G.: *The Interpolar World: A New Scenario*. Paris: EUISS, Occasional Paper No. 79, 2009.

ochrany klimatu, jenž nejenom že na Kodaňské klimatické konferenci (2009) nedospěl ke zdárnému konci, ale v plné nahotě ukázal, jak malá vůle je ve světovém společenství aktivně přistoupit k takovému způsobu vyjednávání a chování, které EU považuje za svůj nejdůležitější potenciální příspěvek budoucnosti.²²

Tím se opět vracíme zpět k otázce, jak chce EU jednat, pokud její představy nebudou podepřeny reálnými silovými kapacitami. Ti, co spoléhají na velikost trhu a sílu ekonomiky, by měli připustit, že obojí se proměňuje a zároveň v globálně propojeném světě čím dál tím větší množství ekonomických vstupů i výstupů vzniká v oblastech ležících na opačném konci světa – dominantně opět v Asii. Současná prosperita EU je zcela svázána s námořním obchodem a průchodností námořních komunikací, na kterých se realizuje zhruba 90 % objemu světového obchodu. Námořní cesta spojující tzv. euroasijský přímořský svět, táhnoucí se ze Středomoří po Šanghaj, Jižní Koreu a Japonsko, představuje s více než 26% podílem na celkovém objemu světového obchodu nejfrekventovanější globální námořní spojení. Není na tom nic divného, když vezmeme v potaz, že šest z patnácti nejdůležitějších obchodních partnerů Unie – Čína, Japonsko, Jižní Korea, Taiwan, Singapur a Saúdská Arábie, leží na eurasijském pobřeží.

Evropská schopnost aktivně působit v dalekém zámoří však přinejlepším stagnuje, v horším případě klesá.²³ Každý, kdo ví, jak moc je EU na námořním obchodě závislá, a jak nepatrná je její schopnost cokoli podstatného učinit pro jeho reálnou bezpečnost, vidí, že „regály evropského supermarketu“ velmi lehce mohou zůstat prázdné. Je až děsivé, že ani v této pro EU životně důležité oblasti – (ne)fungování „supermarketu“ zajišťuje desítky milionů pracovních příležitostí, Evropa plnohodnotně nedokáže/nechce přistoupit k takovému způsobu jednání, jaký (často rovněž neochotně) akceptovali všichni ostatní důležití hráči. Místo toho EU volí svou vlastní, alternativní cestu: tam, kde se ostatní věnují obraně/security námořních komunikací (tedy „tvrdé“ bezpečnosti ošetřované vojenskými kapacitami) se věnuje jejich ochraně/safety (tedy „měkké“ bezpečnosti, či spíše zabezpečení, v technickém slova smyslu), například posilováním standardů ochrany životního prostředí.²⁴ Nelze se pak divit, že i nejbližší společenec a hodnotové „dvojče“ – USA, navíc vedený politikem, jehož rétorika a důraz na multilaterální spolupráci tak skvěle souzní s evropskými představami, tváří v tvář nedostatečnosti evropských kapacit jde svou vlastní cestou. Jediné, co by snad mohlo naši pozici do budoucna udržet, či dokonce posílit, by byla dobrovolná, široká a rychlá akceptace evropského institucionálního modelu. Proč by na to však měli ostatní silní aktéři přistoupit? Poslední desetiletí zřetelně ukázala, že svět – zejména pak Asie, napodobuje a kopíruje to, co přináší rychlé a zásadní výsledky. Jak uvedl *Parag Khanna*: „*Nejpřitažlivější ideologií současného světa není demokracie, ani kapitalismus, nebo libovolný jiný -ismus, ale úspěch!*“²⁵

²² Blíže viz <http://glopolis.org/cs/clanky/kodanska-dohoda-jeden-krok-vpred-dva-nazpet/>.

²³ ROGERS, J.: *From Suez to Shanghai: the European Union and Eurasian Maritime Security*. Paris: EUISS, Occasional Paper No. 77, 2009.

²⁴ Blíže viz např.: ROMANCOV, M.: Pirátství na mořích a oceánech jako specifický příklad organizovaného zločinu. In: SOULEIMANOV, E. a kol.: *Organizovaný zločin*. Praha: Auditorium, 2012, s. 117–141.

²⁵ KHANNA, P.: cit. dílo, s. XXIV.

Evropané si nepřipouštějí, že jediné místo, kde je EU schopna samostatně aktivně konat a případně vynucovat to, co považuje za podstatné, je právě – a pouze (!) Evropa, tedy paradoxně místo, kde jsou rizika – zejména ta bezpečnostní, minimální. Tam je Evropa silná a tam se jí daří, třeba vůči Rusku, alespoň do jisté míry působit i jako mocnost normativní, čehož příkladem může být Evropský soud pro lidská práva. Zásadním problémem evropského rozměru tendencí současnosti tedy je ten fakt, že se jedná o rozměr evropský nikoli z hlediska jeho původu, ale z hlediska jeho uplatnitelnosti!

EUROPEAN DIMENSION OF CONTEMPORARY SOCIAL TRENDS –
WHAT ARE EUROPE AND THE WORLD LIKE? – GEOPOLITICAL POINT OF VIEW

Summary

The aim of this text is twofold. First is to accelerate ongoing debate concerning foreign and security future of the European Union in globalized World. Second is an attempt to point at its deficiencies which are caused because of prevailing state of analysis, through which EU is perceived as important global actor because of its normative position. Those deficiencies can possibly be surpassed if geopolitical analysis will be included, and bigger attention would be paid to security threats and power capabilities.

Key words: EU, globalization, foreign and security policy, geopolitics, security threats

Klíčová slova: EU, globalizace, zahraniční a bezpečnostní politika, geopolitika, bezpečnostní hrozby